

човека. Љиљана Ђурђан је у разматрањима о „односу мита и књижевности у раздобљу fin de siècle-а и у авангарди” истакла Ничеово запажање о миту као сажетој слици света и емблему појавности, кога је савремени човек лишен, па је зато осуђен да трага за њим, и у том смислу савремени човек био би поистовећен са Одисејем. Позивањем на Леви-Строса, Фрејзера, Бодкина, Јунга и Елиота мит се даље дефинише као архијезичка категорија, те је могућно помоћу њега продрети испод језика и доћи до саме бити људског бића. Рекреирањем мита архијезичка категорија може бити активирана и на тај начин би стварност добила виши и универзалнији смисао. Коначно, онтолошко, архијезичко схватање мита, модерна филозофија дефинисала је кроз дела Ернста Касирера и Ђамбатиста Вика, који су сматрали да постоји органска спона између мита и песништва. Једино је, дакле, језик поезије онај у коме је реч сачувала своју изворну митску снагу, па се отуда можда и може објаснити Магарашевићево окретање не само песничкој већ и архијезичкој традицији српске књижевности.

Доћи до бити људског бића и јесте примарни циљ *Пева Сирена*, будући да Одисеј настоји да спозна „себе-у-свету”, а посредно и читалац кроз искуство читања. Тај свет, ни човечанство, нису никада исти, али искуства претходника, било да су Данте или Орфелин, могу да буду инспиративна да се сагледа Одисеј друге деценије 21. века. Одисеј Мирка Магарашевића активира код читаоца неколико кључних проблема наше цивилизације, а то су, поред љубави, породице и отаџбине – заборав и нарочито савест. У стиховима које изговара Хекаба види се ахејско варварство и дивљачко понашање, толико да се тога „и Хомер застидео – / Хекатин јад је прећутао”. У име истине и хуманитета, песник Мирко Магарашевић определио се да не прећути.

*Др Јелена Ђ. МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ*  
Филозофски факултет у Новом Саду  
Одсек за српску књижевност и језик  
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs

## АУТЕНТИЧНА МИСАО О КОСОВУ, СА КОСОВА

Драгомир Костић, *Жена из Вишине*, Панорама–Јединство, Приштина, Косовска Митровица 2018

Већина књижевних критичара, односно проучавалаца књижевности, када напише десетину текстова, студија, есеја, критика, приказа – сабира их у књигу. Те текстове, ма колико неки од њих, појединачно, били значајни и вредни, најчешће не повезује ниједан заједнички именитељ, тематски, проблемски, чак ни стилски; немају, дакле, било какве

копче које би књигу држале као јединствену целину. Драгомир Костић један је од ретких аутора који је успео да од разноликих текстова, настајалих различитим поводима и у различитим временима, створи књигу која има јасно уочљив концепт, која је композиционо и садржајем заокружена, стилски и идејно уједначена; као да су све у њој објављене студије, и есеји, писани први пут, специјално, наменски, за ту књигу. А све у намери да се релевантне и репрезентативне књижевне појаве, пре свега оне нераскидиво везане за косовску мисао, издвоје, подвргну минуциозној анализи, свеобухватном тумачењу, строгим аксиолошким судовима, компарацијама, после чега следи, иако не увек изречен, закључак о тематско-мотивском, стилско-формалном, идејном јединству посматраних појава.

Реч је о књизи *Жена из Вишине*, која је само додатни, последњи у низу аргумент за тврдњу да је Костић један од значајнијих српских проучавалаца књижевности, а тренутно можда и најбољи познавалац српске књижевности југа, пре свега литературе настајале протеклог века на Косову и Метохији.

## I

Прво поглавље књиге резервисано је за само један али обиман текст, који је драгоцен, оригиналан прилог изучавању српске средњовековне књижевности. У питању је студија-есеј „Човек на путу к Богу”, аутентично и самосвојно научно-песничко тумачење скрајнутог Теодосијевог *Жиџија Светиоџа Пејтра Коришкоџ*. Српска хагиографија, захваљујући књигама и прилозима Димитрија Богдановића, Ђорђа Трифуновића, Милана Кашанина, Мидорага Павловића, већ је у српској историји књижевности означена као један од вреднијих, светски релевантних сегмената наше целокупне литературе. Ипак, до сада се углавном пажња више поклањала Теодосијевом и, посебно, Доментијановом *Жиџију Светиоџ Саве*, док је живот Светог Петра Коришког остао у сенци, па тако ни његово *Жиџије* није било обавезна литература на студијама књижевности. После овог Костићевог текста, међутим, оним читаоцима упућенијим у поетику средњовековних биографија постаје јасно да је управо ово Теодосијево дело, поред Доментијановог, најлепше штиво српског средњег века.

И *Жиџије Светиоџа Пејтра Коришкоџ* има све структурне, композиционе, стилско-поетске одлике које карактеришу овај жанр. Међутим, како показује Драгомир Костић, садржи и нешто што је непоновљиво, и што надмашује већину осталих српских житија. Пре свега језик, и стилска изражајна средства. Ово *Жиџије*, како Костић убедљиво доказује, једна је од најлепших песама у прози старе српске књижевности. Сегменти посвећени језику *Жиџија Светиоџа Пејтра Коришкоџ* уједно су и

најлепши делови „Човека на путу к Богу”, бриљантан дијалог који песник Драгомир Костић води са песником Теодосијем. На тим местима студија, којој, дакако, не мањка научне методолошке апаратуре, уступа месту есеју оплемењеном врхунском поетском прозом. Очекивано. Казивања Петра Коришког инспиришу, буде у научнику уметника, а Драгомир Костић, ваља подсетити, јесте и одличан песник, о чему сведочи и избор његове поезије *Пути у Микену*, који је 2016. приредио Жарко Миленковић. Но, Костић наводи и друге појединости захваљујући којима се биографија Петра Коришког издваја као ремек-дело српске књижевне уметности. Драмска напетост, и обрти, однос Петров према околини, ближњима, пре свега према сестри коју, брутално, одбацује, његова посвећеност Богу, сједињености са Творцем, његова одрицања, искушења и жртва, пут ка Слободи и Љубави, чине Петра Коришког једним од комплекснијих и раскошнијих књижевних јунака у српској литератури. А Теодосија врским познаваоцем људске психе, карактеролошког обликовања лика, мајстора дочаравања атмосфере. О томе сведоче, између осталог, пасаж *Житија* у којима, као израз, слика унутрашњих криза, ломова, преиспитивања Петровог, демонских искушења, физичких и психичких мучења, доминира ониричка и хорор фантастика; и по први пут, како је својевремено уочио Драгиша Бојовић, не добри анђели, него демонска испитивања душе.

Посебну вредност, и немерљив допринос науци о књижевности, представља полемички осврт Драгомира Костића на текст Владете Јеротића („Житије Петра Коришког у светлу дубинске психологије”) који је објављен 1988. године уз Теодосијева *Житија*, као пета књига *Сџаре српске књижевности у 24 књиге*, коју је за београдску Просвету и Српску књижевну задругу приредио Димитрије Богдановић. Иако је ова полемика смештена у фусноте, она је једнако важан део Костићевог текста, јер ту Костић оспорава многе Јеротићеве тезе (о контрадикторности Петра Коришког, инцестуозном страху, грешним мислима), што је од круцијалне важности већ и због самог статуса који рад Владете Јеротића у српској науци о књижевности (и због места где је објављен) има. Драгомир Костић, у више фуснота, објашњава мањкавости Јеротићевог рада, који је инспирисан учењем Карла Густава Јунга о колективном несвесном, што, у идејном смислу, није добра подлога за тумачење српске житијне литературе. И нису то једини полемички тонови у „Човеку на путу к Богу”; оштар је Костић и према свом професору Дамњану Петровићу. И та свест, да је без полемике, расправе, оспоравања немогуће замислити развој, напредак, било саме књижевне уметности, било критичког промишљања литературе, чини Драгомира Костића храбрим, одважним, бескомпромисним трагаоцем за истином у српској књижевности. Јер, „Човек на путу к Богу” јесте и драгоцен прилог превредновању српске средњовековне књижевности, али и превредновању критичког, аксио-

лошког, научног сагледавања појединих појава и феномена у оквиру ње. А само тако, када се недвосмислено а уверљиво и аргументовано оспоравају и ауторитети, могу се, барем донекле, исправити неке неправде и у историји српске књижевности. Једна од њих је и та што Тедосије, монах и писац 14. века, није још увек уврштен у класике српске књижевности свих векова. А и те како заслужује, макар, показује то рад Драгомира Костића, захваљујући *Жицију Пејра Коришкоџ*.

## II

У другом поглављу књиге, које броји укупно 12 радова, Драгомир Костић, како је то добро уочио Ђорђе Јевтић у књизи *Косово у делима српских аутора* (у тексту „Снажна афирмација српских стваралаца из Старе Србије”), за сада једином приказу *Жене из Вишине*, „снажно афирмише и валоризује све најважније српске ствараоце на Косову и Метохији”. Заправо, Костић у појединим деловима посматра и шири књижевни простор југа Србије, изостављајући, међутим, из разматрања Борисава Станковића, којем је, не тако давно (2012), посветио читаву књигу (*Поетика њаиће*), једну свеобухватну и релевантну студију о стваралаштву овог врањанског писца. Али зато осветљава дело Анђелка Крстића (приповетке, роман *Трајан*, драму *Затојници*, дела настала углавном тридесетих година прошлог века), за којег тврди да је „један од најзначајнијих српских писаца XX века”. Смела тврдња. По Костићевом мишљењу, овај данас потпуно заборављени српски писац престао је да буде предмет интересовања књижевне јавности после Другог светског рата, „када се почела рађати македонска нација и македонска књижевност, и кад му је нуђено, као најистакнутијем писцу са тог тла, македонство а са македонством и неслућене погодности и привилегије, као и слава великог писца, а он се изјаснио као Србин и српски писац, при том остајући у Македонији”. Пре тога, истина, како наводи Костић, књижевна критика га је неретко и хвалила, поготово његов роман *Трајан*, означавајући га као „реалистичку епопеју македонског печалбара” (Слободан А. Јовановић). Није у овом тренутку важно да ли је оцена књижевног опуса Анђелка Крстића можда и претерана, нити то да ли су искључиво владујући идеолошки погледи у СФР Југославији били пресудни за прогон овог аутора из српске књижевности. Важно је то да сваки истраживач који жели да креира будућу перцепцију историје националне књижевности мора, покаткад, да прихвати и обавезу (па и ризик да је, можда, погрешно) да рехабилитује (не)заслужено маргинализоване писце и да их (поново) открије читаоцима. А Драгомир Костић управо то чини указујући на Анђелка Крстића, чија је литература, по њему, незаобилазни део наше културне и уметничке баштине.

Преглед српске књижевности југа Драгомир Костић започиње теоријским уводом („Књижевност Старе или Јужне Србије. Особеност дијалекатског и пограничног”), трагајући за заједничким именитељима (лингвистичким, стилским, тематским) књижевности писане на српском језику на Косову и Метохији. А једна од тих одлика је и да писци са овог простора, од почетка 20. века, не пишу на посебном дијалекту (иако су на том подручју доминантни призренско-тимочки и косовско-ресавски говори), већ се труде да поштују правила стандардног (књижевног) матерњег језика; у дијалекту, што је занимљива појединост, изражавају се они које Костић назива „Другима”, а то су ликови из друге националне заједнице, Турци, Албанци, Бугари. Аутентична особеност српске књижевности на Косову и Метохији, оне која је настајала у првој половини 20. века, јесте, према резултатима истраживања до којих је дошао Костић, „особени књижевни приступ”, односно стилско-тематске, нарочите језичке особености „у којима до универзалног исказа долази, парадоксално, то периферно, покрајинско, гранично, кратко речено – дијалекатско”. То је, поред документарности исказа, заједничко и Зарији Поповићу из Ѓњилана и његовом презимењаку Јанићију из Грачанице, који, како посебно наглашава и Ђорђе Јевтић поводом Костићеве књиге, „нису много искорачили у литературу, док су други њени представници писали у романтичарском маниру кад је тај тренд одавно превазиђен а реалистички кад је реализам већ минуо”. Они су, дакле, важни као својеврсни хроничари српског страдања; земља, егзодус, отпор, опстанак, општа су места њихових штива, која ће временом постати и општа места највећег дела косовско-метохијске књижевности на српском језику, па ће стога ове теме Драгомир Костић ставити и у поднаслов своје књиге *Жена из Вишине*.

Али то су одлике и прозе и путописа Григорија Божовића, иако то Костић неће толико нагласити. Божовићева судбина, коју су делиле и његове колеге, попут Станислава Кракова и Драгише Васића, била је таква да и његов опус, као и опус Анђелка Крстића, из идеолошких разлога буде занемарен у периоду социјализма. Он је, и много више него Поповићи, незаобилазна појава у сваком релевантнијем прегледу српске књижевности на Косову и Метохији, али није врх српске књижевности. Можда је чак и већи његов допринос журналистици, будући да су многи његови текстови, и многе приче, на граници између новинарских и литерарних жанрова, и имају пре свега документарну вредност. У време када Григорије Божовић пише у српској књижевности догађају се тектонски поремећаји, и његово дело, у контексту стваралаштва Милоша Црњанског, Растка Петровића, Станислава Винавера, Момчила Настасијевића, уистину делује анахроно. Има, дакако, и овај Колашинац изузетних прича (једна од њих управо је она којој и Костић посвећује посебну пажњу – „У дреничкој Тиваиди”), али у целини гледано његове приче не само да нису писане у духу времена (модерна, авангарда) него и у аксиолошком

смислу битно заостају за прозом водећих српских писаца тога времена. Отуда је епитет „косовски Андрић”, који се приписује Григорију Божовићу, иако примамљив, ипак, чини се, научно неутемељен. А још неутемељенији је став како је у својој прози Божовић антиципирао Андрића. Све то, наравно, зна и Драгомир Костић – који је, за разлику од неких његових колега, веома добро упућен у приповедну прозу нашег нобеловца (књига *Свети ајсурда* из 2007. године бриљантна је анализа „Аникиних времена”) – па је пажљивији у оценама које износи поредећи у тексту „Прича која убија код Андрића и Божовића” Андрићеву „Причу о везировом слону” и Божовићево „Рођака”. Али ни он, ипак, не напушта ту тезу, већ је, напротив, продубљује. Ако и не постоје контактне везе међу ова два писца, типолошке аналогije свакако су приметне, али оне, поготово ако је у питању „прича која убија”, као изузетно широка и присутна тема у литератури, мало, и недовољно, говоре о заједничким посебностима дела двојице писаца, а нимало о њиховим вредностима.

Ако је у првој половини 20. века српска књижевност на Косову и Метохији заостајала за главним литерарним токовима, у другој половини прошлог века то неће бити случај. Првенствено захваљујући Петру Сарићу, за којег Драгомир Костић истиче, с правом, да је „својим романима изборио место у окриљу, обручу, читаве српске књижевности, односно стваралаштва на српском језику, уопште.” Можда све то, како тврди Костић, није ишло ни лако ни глатко, али чињеница је да Петар Сарић од првог романа објављује у тада репрезентативној едицији београдске „Просвете”, да је о његовим делима из прошлог века написано више стотина текстова, а да је у овом веку његово стваралаштво присутно у зборницима, а и овенчано престижним наградама, попут Награде „Меша Селимовић”, која због своје демократичности (жири представља више десетина критичара, међу којима и велики број еминентних), сведочи о прилично широкој перцепцији Сарићеве прозе у српској књижевној јавности. А афирмацији уметности Петра Сарића у великој мери, у новије време, допринео је и Драгомир Костић, и то не само одличним радовима објављеним у овој књизи, а посвећеним романима *Велики ахавски њрџ* (1972) и *Сапа* (2008). Костићево проучавање књижевног дела Петра Сарића инспирисало је и млађе проучаваоце српске књижевности, тако да је недавно, под менторством Драгомира Костића, на Филозофском факултету одбрањена и докторска дисертација, до сада најобухватнији научни рад о целокупном Сарићевом прозном књижевном опусу. Реч је о раду „Стилско-поетске одлике романа Петра Сарића” Марије Јефтимијевић Михајловић, капиталном делу које би што пре требало објавити, јер може да устолочи Сарића као једног од најзначајнијих српских књижевних уметника у последњих сто година. А он то заиста јесте, јер је међу првима у српску литературу унео неке језичке, формалне, стилско-поетске, тематске иновације, које су, с једне стране, сасвим у складу са светским

(пост)модерним иновацијама, а с друге не одузимају аутору ништа од самосвојности, оригиналности, аутентичности. Његов први роман, *Велики ахавски џрџ*, објављен је у време када излазе *Роман о Лондону* Милоша Црњанског, *Ходочашће Арсенија Њеџована* Борислава Пекића, *Пешчаник* Данила Киша. Петар Сарић је, одмеравајући снаге са својим поменутиим колегама седамдесетих година прошлог века, изгубио, па су му прва дела у великој мери прећутана, али он се ипак могао ставити раме уз раме са великанима српске књижевне уметности, бивајући у истом рангу са Бранимиром Шћепановићем, Драгославом Михаиловићем, Радованом Белим Марковићем, а можда и испред неких од њих. Први који се усудио да тако нешто напише управо је Драгомир Костић. Данас, поготово после зборника радова *Петар Сарић: Светлосић, стварање, страх* (2018), све више је оних који подржавају и афирмишу такав вредносни суд, потврђујући да је Костић био у праву.

Ако је Петар Сарић био међу водећим српским прозним ствараоцима, Вук Филиповић, по мишљењу Драгомира Костића, био је међу најзначајнијим књижевним критичарима и универзитетским професорима. То показује, наводно, Филиповићева књига *Огледни и студије* (1985), односно текст „Загнетка упитне мисли Момчила Настасијевића” објављен у њој. За тај текст Костић тврди да је „један од најзначајнијих прилога осветљавању тамних, готово непрозирних простора у којима се настанила лирика овог изузетног и изузетно особеног песника”. Вук Филиповић је био и прозни писац, аутор позоришних комада, сликар, аутор, између осталих и романа *Сирма обала*, по Костићевом мишљењу врхунске интелектуалне прозе „која је истовремено и документ и снажно уметничко остварење, једно у оно време од најамбициознијих на српском језику уопште”.

Поред Сарића и Филиповића, регионалне оквире српске књижевности прекорачују својим стиховима и Даринка Јеврић и Слободан Костић. И док је Даринка Јеврић у протеклој деценији већ проглашена за најбољег косовско-метохијског песника свих времена, и једног од бољих српских песника друге половине 20. века, песнички опус Слободана Костића још увек чека да буде ишчитан и препознат, а рад Драгомира Костића „Грачанички циклус Слободана Костића” јесте пут ка препознавању и прихватању овог аутора. Драгомир Костић, међутим, у тексту „Поезија запретена језиком”, у којем анализира целокупну поезију Даринке Јеврић, тврди како нема ниједног „научно релевантнијег текста о њеној поезији у коме би се јасно сагледао њен значај у српској поезији”, тако да и она, по Костићевом мишљењу, „дели судбину периферних стваралаца, односно уметника који су стварали на периферији, изван Београда и још, можда, Новог Сада, поготову оних са простора Косова и Метохије”. То баш и није у потпуности тачно. Скуп о поезији Даринке Јеврић, који су недавно организовали Дом културе Грачаница и Филозофски

факултет у Косовској Митровици, и зборник са тог научног скупа (*Даринка Јеврић. Архејшић, љубав, ѿраџика*, 2017), ипак јасно и експлицитно сагледавају њену поезију, баш као и Драгомир Костић, као поезију великог песника, „и то великог у оквирима националног бића”. А ако у такву констатацију неко и сумња, то је, можда, и због тога, а признаје то и сам Костић, што је Даринка, временом, „саосећајући са својим народом”, „национално ставила у први план”, испред, дакле, уметности, поезије. Управо ту црту њеног живота и дела, више него њене естетске и књижевне вредности, акцентовали су и утицајни српски интелектуалци на Косову и Метохији, попут Живојина Ракочевића и Митре Рељић. Комплексност и лепота и непоновљивост њених стихова стављени су, некако, на страну. У праву је Драгомир Костић када каже да „значај неког песника прате објављивања његових дела”, те да „што већи, бројнији, избори то је, несумњиво, значај већи. Али изабрана дела Даринке Јеврић, ипак су, и изван Косова и Метохије објављивана, а предговоре, наводи то и сам Костић, потписују наши значајни књижевни критичари и песници, попут Мирослава Егерића или Слободана Ракитића. Наравно, потребна су и критичка издања, сабране песме Даринке Јеврић, у којем ће бити објављена и њена писма, аутопоетичка запажања, реч критике. То, за сада, не постоји. Но, од смрти Даринке Јеврић протекло је тек нешто више од једне деценије, а тај временски размак у науци о књижевности није велики. Коначно, рад на таквом једном капиталном делу није само питање добре воље, то је обавеза, одговорност, и аутора књиге *Жена из вишине*.

Друго поглавље Костић завршава радом по којем је и читава књига добила назив: „’Жена из Витине’ Божидара Милидраговића, прича или песма, сан или јава”. У питању је прва прича у Милидраговићевој збирци *Смрти у Сарајеву* (1976). За Костића, „без сумње, најлепша прича на косовском простору и са косовским пространством у себи написана икад”. Ова религиозно-еротска прича, свакако, има снажно симболичко дејство, прожета је косовском мишљу као ретко која из тог времена, „сво Косово је”, заиста, „стало унутар њених пар редова”, али се чини да то ипак није довољан разлог да постане насловом читаве књиге Драгомира Костића. Наслов, наиме, није адекватан садржају, теми проучавања, значају. Јер ова књига Драгомира Костића, заједно са књигом из 2002. године *Српска ѿроза на Косову и Метохији (1945–2000)*, добар је предлогак за стварање прве историје српске књижевности на Косову и Метохији 20. века. У њој, као и у претходној књизи, сваки писац заузима место које му припада, одвојени су они који су значајни у регионалним оквирима од оних који представљају трајну вредност у укупној књижевности писаној на српском језику. Због обиља материјала који има иза себе, Драгомир Костић би требало да руководи једним тако обимним пројектом, неопходним укупној српској култури. Јер, Драгомир Костић је проучавалац књижевности којег одликује изузетна моћ запажања, систематичност,



ерудиција, а његовом укусу и вредносним судовима може се, и пожељно је, за добро српске књижевности, веровати.

### III

„Ова је драма почела на Косову.” Тако почиње предавање Ива Андрића „Његош као трагични јунак косовске мисли”, одржано 1934. године у Београду, којем Драгомир Костић поклања пажњу у последњем поглављу, састављеном, баш као и прво, од само једног текста („Андрић и Косово”). И књига Драгомира Костића почиње на Косову, и то, нимало случајно, причом о Петру Коришком, његовој испосници на Косову и Метохији. Па се, тако, опет нимало случајно, завршава управо овим текстом. Да још једном подсети читаоце како је, чак и за Андрића, који никада није закорачио на свету српску земљу, косовска мисао средишњи топос укупне српске литературе, књижевности, уметности, културе, историје. Та мисао прожима и ову, али и већину ранијих књига Драгомира Костића, које је, свежином у приступу и оригиналним идејама, обогаћују и чине стално живом.

*Александар ДУЊБЕРИН*